

Trippelgrav på Danskøya. Manden til venstre er iført to par strikkede uldstrømper over hinanden og har strømpebånd bundet i sløjfe under knæet. På hovedet har han en strikket hat, hvorunder han bærer lammeskindsparyk. Han har været halvskalet. Yderligere fandtes spor efter en blå og hvidternet skjorte. Manden i midten er iført strømper og jakke, medens manden til højre kun har en strikket hue i behold. *Triple grave on Danskøya. The man on the left is wearing two pairs of knitted woollen stockings on top of each other, and has a garter tied with a bow below the knee. He has a knitted hat on his head with a lambskin wig under it. He was half-bald. Traces of a blue and white checked shirt were also found. The man in the middle is wearing stockings and a jacket, while the man on the right only has a knitted cap intact.*

Hvalfangeren og hasselnødden

Af

Ingrid Lütken

I sommeren 1984 havde en dansk/norsk arkæologisk ekspedition lejlighed til at undersøge et område på Danskøya i Svalbard-øgruppens nordvestlige hjørne, hvor der findes velbevarede begravelser og rester af landanlæg fra 1600-årenes hvalfangst. Af særlig interesse for ekspeditionens deltagere var muligheden for at finde hverdagstøj fra tiden. Tekstilforskeren Ingrid Lütken giver i sin artikel en levende skildring af såvel fundene som mødet med vore knapt 400 år gamle forfædre.

Der ligger de så, tre på rad. Ham til venstre ser næsten forsoren ud med uldstrømperne op over knæene og hatten ned i panden. Ham til højre har strikket hue på og ligger og gaber med de nedslidte tænder, der afslører hans flittige kridtpiberygning. Manden i midten er iført jakke og lange fintstrikkede strømper. Han har ingen hovedbeklædning, og resterne af det næsten skulderlange hår er gledet bagover med hovedhuden. Han er, med sine knap 400 år, simpelthen smuk.

Jeg sad nede i arbejdsteltet ved søen, da skuddet lød. Jeg var ved at emballere div. tekstilfragmenter fra de grave, der indtil nu var udgravede. Foran mig havde jeg en hasselnød fra en hovedpude, der var gået helt i opløsning. Hasselnødden var både hullet og revnet, og dog var der et eller andet ved dens tilstedeværelse netop her, der gjorde de døde derude i deres mere eller mindre ødelagte grave meget nærværende. Forsigtigt lagde jeg nødden fra mig og lyttede.

Alle ekspeditionsmedlemmer, undtagen jeg, var bevæbnede på grund af risikoen for isbjørnebesøg, og jeg havde fået besked på at holde mig i ro, hvis der blev skyderi, men stemmerne oppe fra udgravningsfeltet på højen ud mod havet lød nok lidt op-hidsede, men bestemt glade, så jeg gik ud. Oppe på højen stod

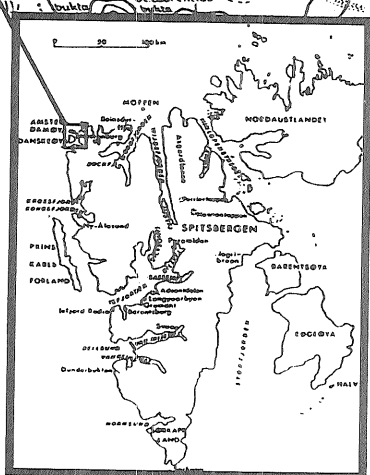
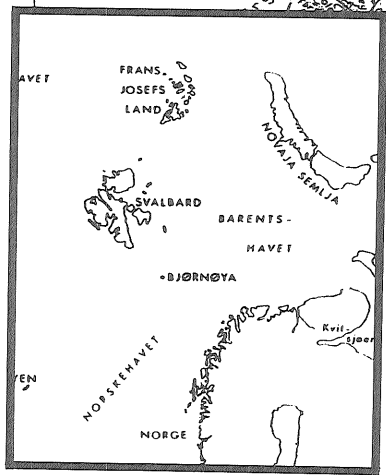
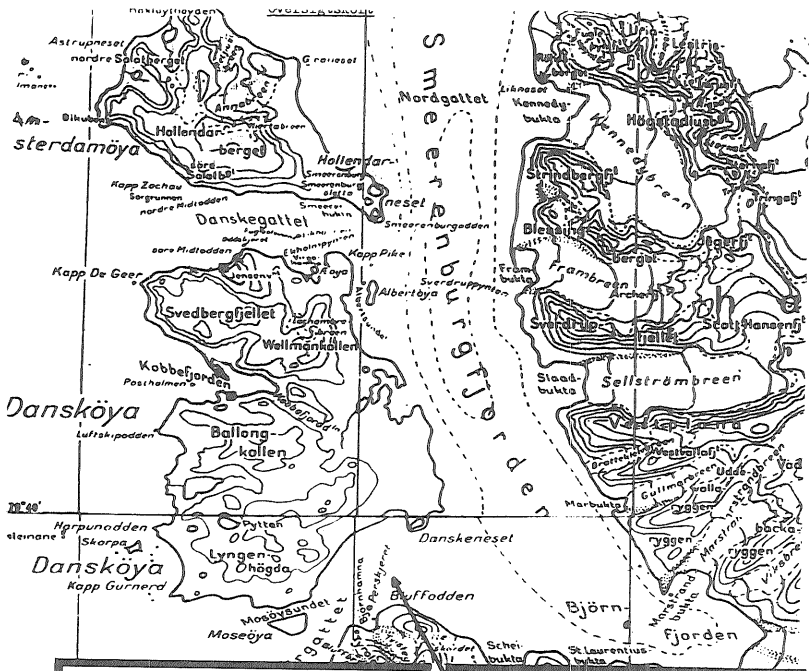
ekspeditionslederen med riflen i hånden og vinkede. Ude ved det andet gravfelt for enden af odden ved søens nord-østlige hjørne dukkede et par hoveder op fra gravene. Det var dog ikke de hedengangne, der var blevet interesserede i, hvad der mon foregik, men to arkæologer, der arbejdede ved gravene dér. Kort efter var der opløb omkring trippelgraven. Alle øens indbyggere (seks ekspeditionsmedlemmer) var samlet omkring tre af deres forgængere.

Vi befinder os i sommeren 1984, hvor der for første gang foretages egentlige arkæologiske udgravninger på Danskøya (Svalbard). Tilløbet har været langt. I en artikel i »Skalk« i 1967 gør den nuværende leder af Svalbard Museum i Longyearbyen på Spitsbergen (Svalbard), Bolette Petri, opmærksom på Danskøya og forsøger derefter at arrangere en dansk-norsk ekspedition, men tiden var endnu ikke moden. Først da der i begyndelsen af 1980'erne kommer et samarbejde igang mellem Kulturværnet for Svalbard, Jan Mayen (Tromsø Museum) og Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, går der skred i sagen. Også på Nationalmuseet i København er der interesse, og arkæologen, museumsinspektør Svend E. Albrethsen fra Nationalmuseet, er leder for det dansk-norske udgravningshold.

Danskøya

Mellem 79° og 80° nordlig bredde ligger 2 små øer, Danskøya og Amsterdamøya, ud for Spitsbergens nordvestlige hjørne. Spitsbergen er hovedøen i Svalbard-øgruppen. I 1596 opdagede Wilhelm Barents, da han søgte efter nord-øst passagen, hvad han kaldte »Het niuwe land«, også kaldet Spitsbergen.

I dag, hvor Norge har overhøjheden over øerne, har de fået deres gamle nordiske navn, Svalbard, tilbage som hoved-navn for hele øgruppen. Navnet er kendt siden 1194. I den islandske Landnamabok fra ca. 1230 er også afstanden fra Island til Svalbard (Landet med den kolde kyst) omtrentligt angivet.

Tilsammen omfatter øerne et areal, der er ca. 1½ gang så stort som Danmark. Blandt de mange øer er Danskøya ganske uanselig, knap så stor som Amager, men dermed er også enhver lighed forbi.

Danskøya er en højarktisk klippeø. Kun ca. 20 højere planterarter kan klare sig her, ellers blot frytler og masser af mos og lav. Dette sidste giver føden til nogle Svalbard-rener. Ud over dem er pattedyrene repræsenteret af polarræven. Sæler aflægger dog også visit af og til, ligesom isbjørnen kan komme et smut forbi. Men om sommeren er øen fuglenes. Søkongerne sludrer uafbrudt, de har åbenbart, ligesom solen, afskaffet natten. Edderfugle ruger på alle klippeskær, medens den store rovmåge lurur på dens æg og unger. Kjovent holder til på de lave sten- og tundra-sletter og massevis af rider i fjeldet, medens ternerne dykker i vandkanten, hvor gæs kommer svømmende.

Når alt dette liv kan udfolde sig her så nær Nordpolens faste iskappe, skyldes det en gren af Golfstrømmen, der har lagt vejen om ad Svalbard. Derfor er der som regel isfrit noget af sommeren, hvor temperaturen ved Danskøya kommer op mellem 0 og +6°. I gode somre kan der af og til være hele 12 plusgrader eller lidt mere, men med varmen stiger fordampningen fra isen, så lægger skyerne sig lavt over øen, grå og klamme, permafrostens udstråling får atter temperaturen til at falde, og der kan komme storm, og faldvindene komme drønende som eksprestog i fuld fart ned langs fjeldsiderne.

Danskøya er skilt fra Spitsbergen ved Sørgattet i syd og Smeerenburgfjorden mod øst. På Smeerenburgfjordens østside går Vasahalvøen op, og herfra kælver bræer ud i fjorden. Mod vest er øen åben ud mod Ishavet, og mod nord skilles den af det smalle sund Danskegattet fra nabøen Amsterdamøya, der stikker Hollændernæsset med den flade Smeerenburg-slette mod syd-øst ud til Smeerenburgfjorden.

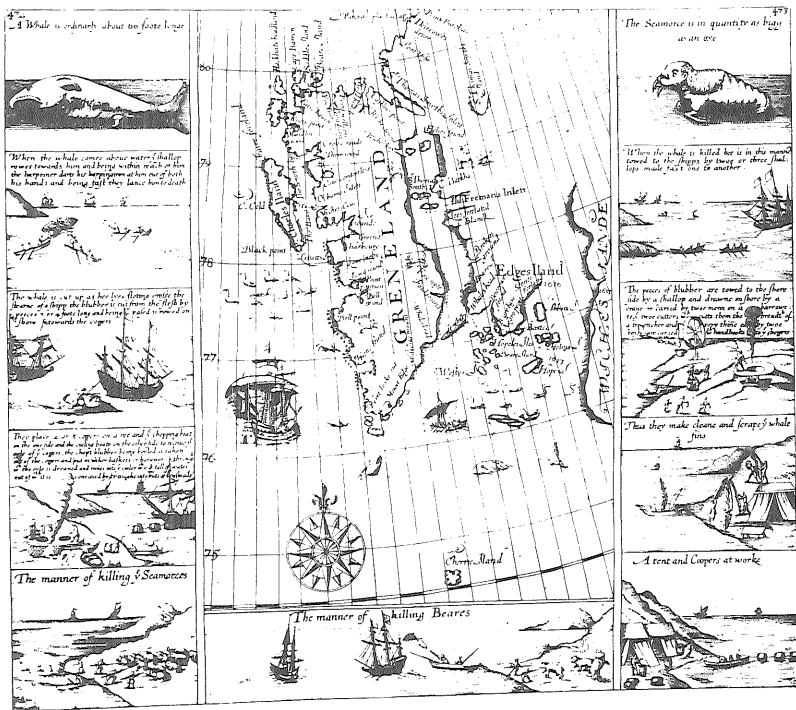
Hvalfangsttiden

I 1607 sendte den engelske købmandssammenslutning »Muscovy Company« Henry Hudson ud for at lede efter nord-øst passagen. Herunder stødte han på Svalbard, hvor han sejlede nordover langs Spitsbergens kyst og gjorde landgang flere steder. I sine optegnelser fra turen skriver han: »And this I can assure at this present, that betweene 78 degrees and $\frac{1}{2}$ and 82 degrees by this way, there is no passage: but I thinke this Land may bee profitable to those that will adventure it«.

Den sidste bemærkning fik voldsomme følger, idet den blev startsignalet til kampen om spækket, d.v.s. olien. Der var brug for såvel lampeolie som smøreolie samt for olie til sæbeproduktion. Også efter hvalbarder til korsetstivere og hvalrostænder var der megen efterspørgsel. Så de to store handelsnationer England og Nederlandene udrustede hurtigt efter hinanden skibe til fangst af hval og hvalros. Dermed startede den ofte voldsomme konkurrence ved den kolde kyst. Snart søgte også andre nationer at få del i udbyttet, men som regel uden større held.

Man mente på den tid, at Grønland strakte sig langt mod øst, og at Spitsbergen var en del af dette sammenhængende landområde. Dermed var Christian IV stærkt impliceret som konge over Danmark og Norge, hvortil også hørte Færøerne, Island og Grønland. Han forsøgte da også at hævde sin suverænitet såvel med en mindre flådeenhed ved Spitsbergen i 1615 som ved diplomatiske forhandlinger. Væsentlige for kongen var tre spørgsmål. For det første: anerkendelsen af hans suverænitet. For det andet: en toldordning, hvorved han fik sin del af de fremmede hvalfangeres fortjeneste. For det tredje: at hans egne undersåtter fik adgang til det nye erhverv.

Det første spørgsmål kom han til at slås med hele sit liv. Snart anerkendte man dansk overhøjhed, snart ikke, alt efter hvad der for tiden kunne betale sig. Det andet spørgsmål fik han aldrig held med, men det tredje gik det bedre med, og den danske hvalfangst ved Spitsbergen blev en realitet, omend i

Engländeren Thomas Edge's kort over Spitsbergen fra 1625. Som det ses, bruger han ikke det hollandske navn Spitsbergen, men kalder øen for Grønland, ligesom man gjorde i Danmark-Norge. *The Englishman Thomas Edge's map of Spitzbergen from 1625. Notice that he calls the island Greenland, as they did in Denmark-Norway, instead of using the Dutch name Spitzbergen.*

mindre målestok, i årene 1617 til 1659. D.v.s. i den tid, hvor fangsten foregik ved Spitsbergens kyster med faste trankogier i land. Efter 1660 var disse kogier ikke mere af større betydning. Man havde udryddet de fleste fangstdyr her og måtte til havs på jagt efter resten.

Den først kendte danske hvalfangstreder (1617) var Københavns borgmester Mikkell Vibe. I 1619 gik Christian IV selv ind som hvalfangstreder for at støtte erhvervet. I den forbindelse møder man navnet på den senere så kendte storkøbmand Jo-

han Braem. 1620 blev Johan Braem, sammen med bl.a. Mikkel Vibe, direktør for »Det Grønlandske Kompagni«, og fra 1623 havde Johan Braem kongeligt privilegium på fangsten ved Spitsbergen, som man, som før nævnt, anså for en del af Grønland. Herefter tegnedes den danske hvalfangst af Johan Braem og hans broder Goddert. Goddert Braem blev borger i Helsingør, (begge brødrene var født i Hamborg), og hans søn blev senere byens borgmester, hvad vi har et minde om i det helsingørske gadenavn Bramstræde.

Da den danske hvalfangst startede ved Spitsbergen, holdt man først til i Hornsund på den sydlige del af øen, men man trak hurtigt nordover og byggede et køgeri på Amsterdamøya et stykke vest for det allerede eksisterende hollandske. Da Christian IV trak sig ud af hvalfangsten og overlod den til Johan Braem, blussede der dansk-hollandske stridigheder op, bl.a. fordi Braem havde allieret sig med nogle baskiske redere, og var der nogen, man var bange for, var det netop baskerne eller biskayerne, som man mest kaldte dem. Baskerne var i starten de eneste, der forstod sig på hvalfangst, alle de andre nationer måtte i begyndelsen hyre baskiske fangsthold. Efterhånden lurede man dem kunsten af, men da de nu engang var specialisterne på området, var konkurrence fra deres side særdeles uønsket. Hollænderne fordrev de baskiske skibe, og da der året efter, i 1624, ikke var råd til at sende skibe op til den vanlige danske fangstplads i Smeerenburg (Spækbyen) på Amsterdamøya, benyttede hollænderne chancen og ødelagde det danske køgeri.

Herefter er der en del huller i vor viden. Vi ved, at Goddert Braem ledede et hvalfangsttogt i 1625, idet han aflagde rapport om ødelæggelserne i Smeerenburg. Vi ved også, at de drev hvalfangst i området, men ikke fra det gamle sted. Hvor de slog sig ned, melder historien imidlertid intet om. I de følgende 5 år lå den danske hvalfangst i »Det Grønlandske Kompagni«s regie stille på grund af Christian IVs engagement i 30års-krigen med

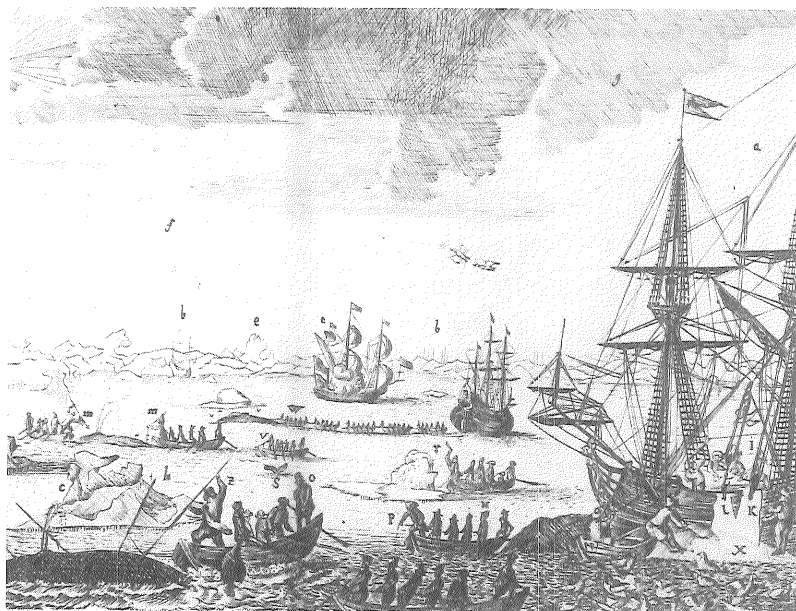
de for Danmark så alvorlige følger. Først i 1631 genoptog Braemerne hvalfangsten og byggede et nyt koger i Kobbefjorden, dengang Københavnsbay, på vestsiden af Danskøya. Her blev de danske hvalfangere frem til 1659, da fangsten fra faste landstationer ikke mere kunne svare sig.

På nordsiden af Danskøya i det, der nu hedder Virgohamna, byggede folk fra Harlingen (Nederlandene) et koger i 1636. Om den dertil knyttede gravplads kan man læse i »Spitsbergische oder Groenlandische Reise Beschreibung« af Friderich Martens, der besøgte stedet i 1671. Ligeledes på nordkysten, men længere mod vest, ligger søen Jensenvatnet, og her findes der også gravpladser, men hvilket koger, de hørte til, har været uklart. I de senere år er der imidlertid fundet rester af et koger på et plateau vest for søen, så de må formentlig høre dertil. Spørgsmålet er så, hvem der har bygget dette koger. Var det mon her, Goddert Braem slog sig ned i 1625? Og/eller var der andre dansk-norske hvalfangere, der så deres chance i de kaotiske år, hvor det privilegerede hvalfangstkompani havde andet for? I krigs- og dyrtid er der også brug for olie. Det kunne vel være fristende, om man ellers kunne skaffe skib og mandskab.

Manden i midten

Når man foretog de dansk-norske udgravninger i 1984 netop af gravene ved Jensenvatnet, er der naturligvis flere grunde. Gravpladserne er under stærk nedbrydning, og mere og mere forsvinder for stedse. Dette gælder også resterne af kogeriet på plateauet. Ville man vide noget, så hastede det.

Hertil kom, at tidligere foretagne analyser af dragtfragmenter fra nogle af de ødelagte grave havde tydet i nordisk retning, idet uldanalyserne viste, at den anvendte uld formentlig måtte stamme fra en nordisk fårerace. Danmark-Norge eksporterede ikke slige varer dengang, tværtimod importeredes der masser af udenlandske stoffer. Bl.a. derfor stod vi her omkring de tre kister.

Hvalfangst ved Spitsbergen. Fra Friderich Martens Spitsbergen-rejse i 1671. Fangsten foregår nu til havs, mod tidligere ved kysterne, og hvalernes spæklag skæres af, efter at hvalen er trukket op langs skibssiden. *Whaling at Spitzbergen. From Friderich Marten's journey to Spitzbergen in 1671. The whaling now takes place at sea instead of by the coast as it did earlier, and the layers of blubber are cut off the whales after they are pulled up alongside the ships.*

I alt blev der udgravet toogtyve grave. Af disse har jeg arbejdet med de seksten, der indeholdt dragtdele eller andet med tekstiltilknytning, f.eks. reb, fjer til hovedpudefyld, knapper m.v.

Når mennesket for længst er blevet stumt, kan resterne af dets dragt og hele »kistemilieuet« fortælle, både umiddelbart, når man første gang ser det, og senere ved de nærmere undersøgelser efter hjemkomsten. Det bliver mange historier, men da

Manden i midten. *The man in the middle.*

vi nu er ved trippelgraven, så lad os se på een af dem, f.eks. manden i midten, og hvad hans tøj kan fortælle.

Han var, som tidligere nævnt, iført jakke og strømper. Strømperne er et par fint strikkede eksemplarer med strømpebåndskant foroven, d.v.s. en rillet kant, der standser strømpen, når den er ved at glide ned. Der er markeret en søm ned bag ad benet og strikket pilmønster ved anklerne.

Alt dette var dog ikke umiddelbart synligt, for strømperne er så lappede og stoppede, at det eneste, man kunne se med al ønskelig tydelighed, var, at de ikke havde været egnede til det hårde slid ved kogerierne.

Også jakken er slidt, og også den er stoppet og lappet, så guderne må sig forbarme. Den er kraveløs og figursyet med kiler over hofterne. Ærmerne, der er ret snævre forneden, har slidser til at knappe ved håndleddene og lufthuller under armene, som vi i dag kender det fra sportstøj og visse frakker. Den er syet af et tæt kippervævet uldstof, der i dag er brunt, men som engang har været rødt. Nogle stofbelægnings ved ærmeslidserne har været blå, og knaphullerne er syede med silke, der formentlig også har været blå. Yderligere er den forsynet med foer af lærredsvævet uldstof. Ved fundet lå der en række knapper i knaphullerne ned foran. De fleste er af træ, enkelte af ben. Træknapperne har været polerede og er drejede af havtorn (*Hippóphaë rhamniodes*). Den må have set ganske godt ud engang, den jakke, men sliddet har sat sine spor.

Først har den fået en indvendig forstærkning over hele skulderpartiet samt en udvendig på højre skulder af samme slags stof, så følger lap på lap på begge skuldre. Det er tydeligt, at manden har båret, trukket eller slæbt tunge byrder med et reb eller et åg over skuldrene. Den afslidte nederste kant på højre ærme og en stor stopning på venstre bryst viser, at han fortrinsvis har trukket eller holdt med højre hånd.

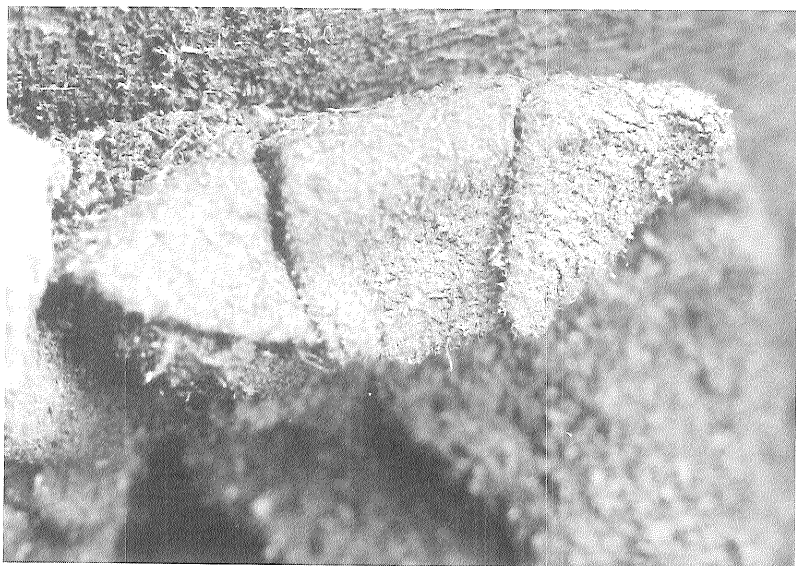
Stopningerne og lapningerne af hans tøj er i begyndelsen udført med stor akkuratess. Han har lagt vægt på at se ordentlig

De lappede strømpefødder. *The patched stockings.*

ud. Selv om de første reparationer jo nok er foretaget, før han kom til Danskøya, måske af hans kone - hvis han da ikke har været skrædder engang - så viser de senere lapninger, at han også selv kunne. Når stopningerne på strømperne gik i stykker, lappede han dem omhyggeligt med tyndt stof på indersiden af et tykkere stykke stof på ydersiden af strømpen. Og når tærne gik igennem dem, syede han stofstrimler af tykt filtagtigt stof under forfoden og bøjede dem op om tærne efter at have skåret dem til i fodform. De sidste lapper på jakkens skuldre og under armene er ikke specielt tilpassede. Det ligner ikke vor mand at være sjusket, så det er vist begyndt at knibe med kræfterne.

Tre ca. 20 cm lange, lige stykker forsynede med store silkesyede knaphuller er syet på i armhulerne. Man kunne tro, de var beregnede til at lukke lufthullerne med, men knaphullerne har

Svært, filtet stof skåret i facon og bøjet rundt om tæerne. *Heavy felt cloth cut to shape and bent round the toes.*

ingen funktion her. Alle tre lapper er klippet af samme stofstrimmel, der stammer fra venstre forkant af en forhenværende meget fin jakke syet af blomstermønstret ulldamask. Strimmelen består af den indvendige knaphulsbelægning plus så meget af det fine yderstof, som der bliver igen, når foer og yderstof klippes fra hinanden langs knaphullernes inderste ender. Det spændende ved disse stumper er foeret, for den forhenværende fine jakkes foer er magen til det stof, den nuværende arbejdsjakke er syet af. Ser man så nøjere på arbejdsjakken, så godt som det er muligt gennem stopninger og lapper, så ser man, at den er stykket sammen. D.v.s. at man har syet flere mindre stykker sammen for at få stykker, der var store nok, til at man kunne skære mønstret ud. Mandens arbejdsjakke er altså nok, i al fald delvis, lavet af foeret fra den fine jakke. Og

Jakken set fra ryggen. *The jacket seen from the back. Photo: Niels Erik Jehrbo.*

den har sikkert også været hans, for ellers havde han næppe haft de reststykker, fra da den blev syet, der må have været nødvendige, da man sammenstykkede arbejdsjakken. Med vanlig omhu har han passet godt på sine rester og taget dem med sig som lappetøj, da han drog på hvalfangst. Det ser vi ikke blot af kantstykkerne, men også af de yderste skulderlapper, der er af samme stof.

Hvem er han mon, denne omhyggelige, hårdt slidende mand? Korset ved hovedenden af kisten er knækket ved jordoverfladen, og havet har for længst taget hans navn med sig. Hans tøj tyder på, han har kendt bedre dage. Det er ikke mange, der har silkesyede knaphuller eller en arbejdsjakke af så tæt-vævet godt stof, selv om den er stykket sammen af fordums herlighed. Hans strømper har været alt for fine og tynde og bærer dermed også på een gang vidne om både gode og dårlige tider. Han har på et eller andet tidspunkt haft råd til at købe fine, tynde strømper, men ikke grove, varme, da han drog på fangst. Eller også har han ikke anet, hvad han gik ind til.

Han var en lille håndværksmester, - måske borger i København, Helsingør eller Bergen. Det gik ham rigtig godt. Tiderne, her i begyndelsen af Chr. IVs regeringstid, var ikke dårlige. Ved højtiderne kunne han promenere i blomstermønstreet damaskes jakke, og fintstrikkede strømper havde han også råd til at holde sig med.

Han var en mand nær de 50, da det hele gik galt, og den geniale konge startede Danmarks dérouté med sin deltagelse i 30års-krigen. Da Wallenstein i 1627 besatte Jylland, bredte elendigheden sig, og vor lille mester gik med i købet. Nu var han en mand med ikke ringe selvfølelse, og han sloges hårdt for sin eksistens. Så da en af hans gamle bekendte, der før i tiden havde sejlet på hvalfangsten, fortalte ham, at de var nogle stykker, der skulle af sted, og at det kneb med folk, så greb han chancen.

Et par af byens købmænd havde skaffet et mindre skib. Næsten alle større skibe var inddraget til hjælp for flåden, og unge

mænd var kun i ringe omfang til rådighed. Men ældre erfarne folk og et mindre skib kunne vel også gøre det. Blev lasten mindre, var priserne til gengæld højere, og hvem havde i disse tider sans for »Det Grønlandske Kompagni«s privilegium eller lyst til at spørge om, hvor varerne kom fra? Bare de kom. Var man heldig, kunne det give nogle penge.

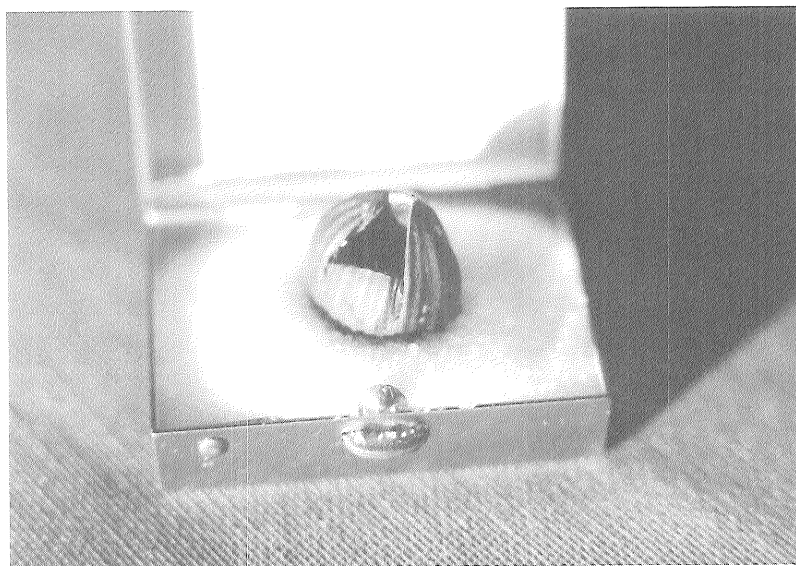
Han var ikke heldig.

Han endte sine dage i en grav på Danskøya sammen med sine to jævnaldrende kammerater.

Hvis denne historie ikke er ganske sand, så kunne den i al fald være det, og slutningen er det.

Hvalfangeren og hasselnødden

Hvalfangsterhvervet var farligt, og resterne af gamle grave overalt ved Spitsbergens kyster vidner om det. Men døden var

Hasselnød med trekantet udskårne huller til at trække snor igennem. *Hazelnut with triangular carved holes to pull the string through.*

nu også en nærliggende realitet derhjemme. Bl.a. pesten var meget frygtet.

Da de kongelige skibe gik på hvalfangst først i 1619, havde de pest om bord. En epidemi var brudt ud i København, og islændingen Jon Olafsson, der var med på togtet, fortæller i sine erindringer om Mogens Krabbe, en af de adelige løjtnanter på admiralskibet »Hector«: »Han blev syg af Pest og døde omtrent på den Tid, da vi skulle nord om Landet (d.e. Spitsbergen). Admiralen betalte da, efter gammel Sømands Skik og Brug, Mandskabet for at føre hans Lig i Land, hvilket var meget vanskeligt, thi strax derefter kom der en rasende Østenstorm, så vi nær var forliste, og Stor-Mersstangen gik over bord. Denne vældige Storm drev os bort fra de andre Skibe, vi saa dem ikke i en hel Uge, og vi tabte Landet af Syne---«.

Om pesten bredte sig videre ved denne lejlighed, melder historien ikke. Men frygtet har den været, også blandt hvalfanterne.

I en udskredet grav, på vej ud i Danskegattet, fandtes de sørgelige rester af en hovedpude. Pudens havde været stoppet med småfjer og formentlig betrukket med stof lavet af hør. Stoffet var nu næsten helt opløst. Mellem pudens fjer lå en hullet, revnet hasselnød, der tilmed gik midt over, da den tørrede lidt, og afslørede sin indskrumpne kerne. Alligevel virkede den umiddelbart som et strejf af noget varmt og levende, som om den fortalte en rørende historie om »hende derhjemme«. En pige, der havde stået i en hasselomkranset hønsegård. Medens hun plukkede fjerene af div. høns og puttede dem i et pudevår, smuttede der en hasselnød med.

Nødden blev pakket omhyggeligt ind.

Ved arbejdet med tekstilerne efter hjemkomsten dukkede den så op igen. Selv om den jo ikke havde stort med tekstil at gøre, så havnede den under mikroskopet, for hvordan ser sådan en ca. 350 år gammel nøddekerne i grunden ud?

Det var en overraskelse, for der sad en smule stof på dens ene

side, og i øvrigt virkede den metallisk. Kunne det virkelig være en nøddekerne? Samtidig kunne man tydeligt se, at hullerne i skallen ikke var fremkommet ved et tilfælde, men var skåret ud. De udskårne huller var imidlertid for små til, at kernen, eller hvad det nu var, kunne være puttet ind den vej, og skallens brudflader tydede ikke på, at den kunne have været limet sammen. Dertil kom, at kernen, trods det metalliske udseende, var for let til at kunne være lavet af metal. Så måtte det altså alligevel være nøddekernen. Måske var den lille stofrest på siden af den så bare en stump af den hinde, der er omkring en sådan kerne. Men trådene/fibrene i stumpen gik over og under hinanden som i en lærrebinding, og sådan ligger fibrene ikke i en hinde.

På dette tidspunkt var der i grunden kun eet, der forekom sikkert. Det her måtte have med overtro at gøre. Hassel har gennem tiderne spillet en stor rolle i folketroen. Lad os da søge tilbage til 1600-tallet og se, om der er noget at finde.

I »Flora Danica« (Dansk Urtebog) skrevet af Simon Paulli og udgivet i 1648 står der under Hassel: »Udi Pestis Tid pleyer mand at tage de afhaset Nøddeskalle / om de ellers ere noget store / oc opfylde dennem med Quøgsølvff (Kviksølv) / oc henge dennem om Halsen / at mand aff Pestilents / som er en saare meget smitsom Siuge / ey skal blive befengd«.

Samme råd anbefales ammende kvinder, der har mistet mælken. Men det er nok ikke relevant her.

Efter dette blev nødden så undersøgt for spor af kviksølv. Som ikke var der. Det metalliske udseende skyldtes, at såvel kernen som den lille tekstilstump var gennemsviede af jernoxyd. Nødden har været båret i en snor, og det må være en rest af denne, der nu sidder fast på kernen. Snoren har fungeret som en slags væge, og jernet, der har været i det vand, der har gennemsvivet graven, har så udfældet sig på nøddekernen.

I 1600-tallet var kviksølv nok et ret kostbart metal, så måske har man snydt. Eller det er simpelthen en »fattigmands-nød«. Lidt var vel bedre end ingenting.

Udskredet grav ved Jensenvatnet på Danskøya. Trods den ringe forfatning gav graven bl.a. oplysninger om tidens overtro. *Caved in grave at Jensenvatnet on Danskøya. Despite its poor condition the grave provided amongst other things information about the superstitions of the age.*

Nødden havde som sagt været båret i en snor, og på puden lå der faktisk noget af en snor, ca. 20 cm. Den er af silke i smukt reliefmønster og bare 3 mm bred. Nød og snor lå ikke sammen, men når betrækket på puden opløses, så synker de ting, der har befundet sig på overfladen, ned i fyldet i forskellig takt afhængig af forholdet mellem genstandens vægt og dens overflade. D.v.s. at ting, der måske har hørt sammen, nu findes i forskellige niveauer i pudefyldet. Det er altså ikke umuligt, at snor og nød hører sammen. En smuk lille amulet har det så været - også uden kviksølv.

Det lille genrebillede af pigen i hønsegården med nøddekrat omkring krakelerede yderligere, da pudens småfjer viste sig at stamme fra andefugle. Det samme var forøvrigt tilfældet med en pude, der blev fundet i en af de andre grave. Og det var der måske en tanke med.

I »Dagligt liv i Norden i det sekstende århundrede« fortæller Troels-Lund, at hvis et menneske lå og ikke kunne dø, så skiftede man hovedpude under vedkommende, for hvis der var fjer af vilde fugle eller hønsefjer i puden, så kunne man ikke sove og heller ikke dø. Man mente, at der på enhver høne fandtes en fjer kaldet uro-fjeren, og den måtte man undgå. Videre fortæller Troels-Lund, at denne tro, der dengang var almindelig europæisk, holdt sig langt op i tiden her i Norden.

Så det er vel forståeligt, at man har brugt fjer fra den hjemlige andegård. For alle tilfældes skyld.

En hasselnød og nogle andefjer bærer således vidnesbyrd om hvalfangerens forsøg på at besværgе den altid nærværende død.

En historie om overtro - og omsorg måske. Og så ender vi nok alligevel ved »hende derhjemme«.

Litteratur

Sune Dalgård: Dansk-Norsk Hvalfangst 1615-1660. København 1962.

Tim Greve: Svalbard. Norge i Nordishavet. Oslo 1975.

Friderich Martens: Spitzbergische oder Groenlandische Reise Beschreibung gethan im Jahr 1671. Hamburg 1675.

J. Clausen og P. Fr. Rist: Jon Olafssons Oplevelser som Bøsseskytte under Christian IV. Memoirer og Breve. København 1966.

Samuel Purchas: Henry Hudson's Voyages. London 1625.

Dr. O. Nielsen: Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse. Kjøbenhavn 1877 (første del/i alt seks dele til 1892).

Simon Paulli: Flora Danica (Dansk Urtebog). Kjøbenhavn 1648.

Svend E. Albrehtsen: Dansk-norsk hvalfangst ved Svalbard i 1600-tallet. Nationalmuseets Arbejdsmark. Kjøbenhavn 1985.

Troels-Lund: Dagligt liv i Norden i det sekstende århundrede. Kjøbenhavn 1901.

F.C. Wieder: The Dutch Discovery and Mapping of Spitsbergen. (1596-1829). Amsterdam 1919.

The Whaler and the Hazelnut

Summary

A Danish-Norwegian expedition led by Svend E. Albrehtsen, assistant curator at the National Museum in Copenhagen, was sent to Danskøya in Svalbard in the summer of 1984. This expedition was made possible thanks to the co-operation of Kulturvænet for Svalbard (the Svalbard Cultural Heritage League), Jan Mayen, Tromsø Museum, and the Danish Maritime Museum at Kronborg.

Danskøya is a rocky arctic island which lies together with Amsterdamøya off Spitzbergen's north-west corner. Spitzbergen is the main island in the Svalbard group, which is under Norwegian sovereignty.

During the search for the North-East Passage Wilhelm Barents was the first to stumble upon Spitzbergen in 1596, followed by Henry Hudson in 1607. Among other things Hudson wrote: »...I think this Land may bee profitable to those that will adventure it« and thus gave the starting signal for the battle of the blubber (oil) led by England and the Netherlands.

It was widely assumed at the time that Spitzbergen was part of Greenland, which together with the Faroe Isles and Iceland belonged to Denmark-Norway, whose King, Christian IV, thus got involved in the battle. The King's attempts to assert his sovereignty led to the start of Danish-Norwegian whaling in the area. In 1619 King Christian IV set up a whaling company himself in order to support the industry. In 1623 he pulled out and granted Johan Braem a royal monopoly on whaling at Spitzbergen. In 1624 the Danish boiling-house, which was situated next to the Dutch boiling-house on Amsterdamøya, was destroyed by the Dutch. In 1631 a new boiling-house was built in Kobbefjorde on Danskøya's west side.

The excavations in 1984 were carried out near the lake Jensenvatnet on

Danskøya's north side. Wool analyses carried out on fragments of clothing from ruined graves on this site had indicated a Nordic presence, and both the graves and the nearby boiling-house were rapidly disintegrating. Nothing definite is known about the identity of the people who built the boiling-house here.

21 ruined or very threatened graves were excavated. 16 of them contained textiles of some sort. The man in the middle of a well-preserved triple grave for instance was wearing a jacket as well as finely knitted stockings with an arrow pattern at the ankles. Further analysis of these pieces of clothing and their many patches and darns yielded more information about their construction and the material they were made of. The red woollen close-fitting jacket with blue silk button-holes is probably sewn from the lining of a high-class damask jacket. The remains of this fine jacket have been used as patches. The position of the darns and patches reveals a little about how the man must have worked. Both the jacket and the woollen stockings have been mended with meticulous care apart from the last patches.

On the basis of the clothing's quality, the way it was mended, and the man's age (around 50) it is possible to form an impression of his life. For instance, he came from a reasonably wealthy background, saw hard times (Christian IV's involvement in the Thirty Years' War), and ended his days on Danskøya.

The remains of a pillow filled with small feathers were found in a ruined grave, and among the feathers lay a hazelnut with two triangular holes carved in the top enabling a string to be pulled through them. The kernel seemed metallic, and there were traces of woven textile on the side of it (probably the string). In »Flora Danica«, written by Simon Paulli and published in 1648, one can read about the use of such a carved hazelnut with a couple of drops of quicksilver in it as a protection against the Plague. There was, however, no quicksilver in this nut; its metallic appearance was due to ferric oxide. Quicksilver must have been quite expensive at the time, so perhaps the man had been cheated, or maybe it was believed that the nut alone also had a protective effect - a »poor man's nut«.

In the book »Dagligt liv i norden i det sekstende århundrede« (Daily Life in the Nordic Countries in the 16th Century) Troels-Lund tells us that feathers from wild birds and hens were never put in pillows because it was believed that one could neither fall asleep nor die in peace if they were used. The feathers used in this pillow were duck feathers, and this was also the case with another feather-filled pillow from one of the other graves. Troels-Lund points out that this belief lasted for a long time here in the Nordic countries. Both the feathers and the hazelnut thus tell us a little about the whalers' world picture, about their superstitions, or perhaps about the concern of their nearest and dearest, maybe »the woman back home«.